

РОЛЬ ЕТНІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ПОДІЛЛЯ

Война І.М., кандидат географічних наук, старший викладач

Онуфрійчук І.Д., студентка

Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського

Наявність проблеми. Етнічна структура Подільського регіону завжди характеризувалася певною поліетнічністю у зв'язку з географічним положенням регіону. Історично склалося так, що у певні часи ця територія перебувала у складі різних держав або вважалась прикордонною, що і сприяло переселенню народностей із сусідніх територій. З часом різноманітні етнічні процеси сприяли змінам національного складу регіону Поділля, що сьогодні є особливо актуальним для визначення національної самоідентифікації мешканців даної території.

Метою дослідження є вплив етнічних процесів на формування національно-етнічного складу Поділля, національну самоідентифікацію сучасного населення та можливі перспективи у національній структурі регіону.

Аналіз попередніх досліджень. Надостовірніші відомості про національний склад населення Поділля ми можемо знайти у переписах населення і картографічних зображеннях, починаючи з 1898 року і закінчуючи останнім переписом незалежної України 2001 року. Серед науковців, які вивчали етнічну структуру Поділля можна відзначити праці В. Кубійовича, В.М. Скляра, В.М. Воловика. Особливості поширення і побуту етнічних меншин представлені у працях В.І. Наулка, В.В. Кононенка (єврейські меншини), О. Калакури, Т. Михайленко (поляки), Т. Комаренко, С.І. Крамар (вірмени), Л. Лановик, О. Степаник (чехи).

Результати дослідження. На території Поділля українці завжди були і залишаються титульною нацією. Їх відсоткове співвідношення змінювалося у залежності від етнонаціональної політики країни, до якої на певний історичний час належала територія Поділля. По мірі збільшення або зменшення кількості

етнічних меншин, частка українців коливалась від 81 % у 1897 р. (Подільська губернія) до 95% за даними перепису 2001 року [1].

Якщо говорити про демографічні процеси, що вплинули на національну структуру населення Поділля, то найбільшими показниками характеризувалися міграції, адже усі національні меншини на Поділлі з'явилися саме завдяки міграційним процесам. При цьому варто зазначити, що причиною міграцій більшості національних меншин Поділля були соціально-економічного або соціально-побутового характеру. Здавна на Подільських землях проживали євреї, чисельність яких у 19 ст. сягала 13%, і це була на той час найчисельніша національна меншина Поділля. З XI століття відомі на Поділлі вірменські колонії, хоча за чисельністю вірмени поступались перед іншими національними меншинами а до 19 ст. під впливом асиміляції з польським населенням та завдяки еміграції майже зникли з території Поділля.

Пошук вільних земель для господарювання привів на ці землі поляків, німецьких та чеських колоністів. Тікаючи від переслідувань, на Поділлі осіли молдавани і росіяни-старообрядці, так звані «пилипони». Пізніше, після входження Поділля до складу Російської імперії у містах зростає кількість росіян-чиновників. Радянські часи зумовили виникнення етнічної строкатості населення, у зв'язку з міграціями населення між республіками СРСР.

Національна структура населення Поділля у першій чверті XX століття характеризується певною поліетнічністю, що є результатом імміграційних, інтеграційних і, частково, асиміляційних процесів. Однак уже у 30-х роках XX століття етнічні процеси змінюють свій напрямок, а саме активно впроваджувалась політика переселення народів, як засіб зміцнення прикордонної смуги СРСР [3, 4]. На Поділлі застосовувалось примусове виселення жителів, зокрема поляків та німців, які були визнані як неблагонадійне населення і переселені в так звані спецпоселення, що знаходилися у східних районах УРСР, а більшість виселені у степи Казахстану. Подібні виселення поляків спостерігались і в післявоєнний період, коли близько 90 % поляків Тернопільської області було переселено до Польщі. Суттєво зменшилось і єврейське населення за переписом 1959 року, як результат геноциду у роки 2-ї

світової війни. Зовсім зникають у цей час німці з території Поділля, оскільки у повоєнний час до них ставилися з особливою ворожістю. Надалі переважаючими етнічними процесами на території Поділля як і всієї України були еміграція, асиміляція та маргіналізація. За даними переписів від 1959 до 1989 рр. значно скоротилася чисельність євреїв з понад 70 тисяч до 17 тисяч осіб (табл. 1).

Таблиця 1

**Національний склад населення областей Поділля
за даними переписів 1959-2001 років**

Національності/переписи	1959	1970	1979	1989	2001
<i>Вінницька область</i>					
Українці	1966404	1960768	1872660	1757948	1674135
Росіяни	93525	102841	109368	112484	67501
Євреї	50157	42251	33929	26200	3018
Поляки	20766	13430	10779	8404	3766
Білоруси	-*	4856	-	5099	3114
Інші національності	11193	7756	12381	10648	12410
<i>Хмельницька область</i>					
Українці	1452859	1466891	1413134	1374749	1339331
Росіяни	61589	69124	76282	88018	50686
Євреї	19050	16089	-	10323	1329
Поляки	70068	52590	43858	36693	23005
Білоруси	-	3719	-	4643	2750
Інші національності	7846	6960	22749	7138	9548
<i>Тернопільська область</i>					
Українці	1030166	1106954	1123085	1126395	1113516
Росіяни	26904	26349	25679	26610	14194
Євреї	-	-	-	-	131
Поляки	23510	14690	-	6704	3842
Білоруси	-	-	-	-	956
Інші національності	5006	4675	13354	4265	5861

* дані у звіті перепису відсутні

Тільки за період 1989–2001 рр. кількість євреїв зменшилася на 12 тис. осіб (або на 84,5%). Якщо у 1989 р. вони були третьою за чисельністю етнічною групою Вінницької області і четвертою – у Хмельницькій, то за переписом 2001 р. стали п'ятою (після білорусів). 90% єврейського населення мешкає в обласних центрах – Вінниці (1700 осіб) та Хмельницькому (670 осіб), а також у Кам'янці-Подільському (230 осіб). Протягом зазначеного періоду кількість

єврейського знизилася у Хмельницькому на 12,3%, Вінниці на 11,4%, Козятині на 18,9%, Кам'янці Подільському на 15,3%, у Славуті, Старокостянтиніві, Шепетівці – на 12-13%, Жмеринці, Могилеві-Подільському, Хмельнику на 10%. У м. Нетішин серед представників єврейського населення за даними 2001 року залишилось усього 19 осіб. Головною причиною стрімкого зменшення кількості євреїв у складі населення Поділля протягом досліджуваного періоду був виїзд їх на постійне проживання до Ізраїлю, США, Німеччини та деяких інших країн.

Зниження чисельності польського населення на Поділлі теж характеризується значними показниками із 114 тисяч у 1989 році до 52 тисяч осіб у 2001. Однак такий показник більше зумовлений процесами асиміляції. Проживаючи тривалий час на спільній території побут, мова і традиції поляків тісно переплелися з українськими, що свідчить про об'єднуючі процеси польського та українського народів. Багато представників польської національності одружилися з українцями, і українську мову 87% поляків станом на 2001 рік вважали рідною. Єдине, що завжди відрізняло поляків від українців – це католицька віра, за якою сьогодні можна зробити припущення, що прихожани католицьких церков є нащадками поляків. До того ж зараз відбуваються протилежні процеси, а саме самоідентифікації нащадків поляків, шляхом відшукування свого «польського коріння». Це пов'язано, насамперед, з бажанням отримати «карту поляка», особливо серед молодого населення з метою у перспективі отримання посвідки на проживання у Польщі.

Політика радянських часів сприяла активній міграції мешканців Радянського Союзу. Таким чином з території Поділля виїхала значна частка українців у різні частини Росії, до Казахстану, Прибалтійських республік. Натомість на Поділлі збільшувалася частка вихідців із союзних республік, особливо зростала частка росіян. Так чисельність росіян на Поділлі поступово збільшувалась від 3,5 % до 4,5%. При цьому станом на 1989 р. у Вінницькій і Хмельницькій областях цей показник сягав майже 6%, а в Тернопільській – 2,3%. З розпадом Радянського Союзу цей показник зменшився до 2,8 % за рахунок повернення національних меншин до своїх країн. Росіяни, що

переважно проживали у містах, теж частково асимілювали серед місцевого населення, яке часто розмовляло російською мовою.

Дослідити національний склад населення через 19 років після останнього перепису досить складно. Джерелами такої інформації є лише певні соціальні проекти, пов'язані з соціопитуванням щодо етнічної самоідентифікації населення як досліджуваного регіону, так і України загалом. Оскільки у сучасному паспорті громадянина України відсутні відомості про національність, встановити її можна лише шляхом опитування.

Завдяки дослідженням, які були здійснені фахівцями Центру Разумкова у 2017 р. щодо етнічних ідентичностей загалом в Україні, було встановлено що 92% опитаних вважають себе етнічними українцями, 6% – етнічними росіянами, ще 1,5% представниками інших етносів [2]. У західних областях України такий показник самоідентифікації українців становить 94,7%, а у центральних – 96,1%.

Висновок. У процесі розвитку та функціонування структура етносу під дією різних чинників постійно змінюється. Такі зміни визначають як етнічні процеси. Територія Поділля завжди мала досить неоднорідний національний склад, що пов'язано з частою зміною Державних кордонів України. Це, безперечно, позначалось на своєрідності традиційно-побутової культури та етно-регіональній самосвідомості. Серед національних меншин переважали росіяни, поляки та євреї, але домінуючими етносами завжди були українці.

Список використаних джерел

1. Національний склад населення України та його мовні ознаки. (За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року). К., 2003.
2. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України. Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017р.
3. Поділля / Артюх Л.Ф., Балущок В.Г., Болтарович З.Є. Вид-во НКЦ «Доля», 1994. 504 с.
4. Скляр В.М. Етнічний склад населення України 1959–1989 рр. Етномовні наслідки російщення: монографія. К., 2008.